

45
M. G. H.
EN OECONOMISK BESKRIFNING,
HURU
SÅDANA KJÄRR
KUNNA GJÖRAS NYTTIGA,
HVARIFRÅN VATNET EJ
KAN LEDAS MED DIKEN,
Med VEDERBÖRANDES TILSTÅDJELSE,
UNDER
OECONOMIÆ PROFESSORENS, KONGL. SVEN-
SKA VETTENSKAPS ACADEMIENS och UPSA-
LA VETTENSKAPS SOCIET. LEDAMOTS,
SAMT
NU VARANDE ACAD. RECTORS

H. R. PEHR KALMS
INSEENDE,

UTGIFVEN AF
ADOLPH BACKMAN, And. F.
ÅLÄNDNINGE,
I ÅBO ACAD. ÖFRE LÄROSAL D. 23. MART.

1757.
ÅBO, Tryckt hos Direct. och Kongl. Boktr. i Stor-
Förstendömet Finland, JACOB MERCKELL.

HANDELSMANNEN i Stapelstaden ÅBÖ,
Edel och Högvälaktade HERREN;

HERR **J A C O B**
B R E M E R,

MIN GUNSTIGE GYNNARE.

MIn HERRE! Den besynnerliga ynnest
och de många välgjerningar, som J,
alt ifrån de första tider jag och mi-
ne Bröder började vistas här å orten, ofs
bevifat, förbinda mig, at upoffra EDER
detta mitt ringa arbete, til ett vedermåle
af den Högäktning jag bår för EDER.

Om EDER dygd tilstodde mig, så skul-
le jag, ehuru svag min sjäder dertil år,
dock bjuda til, at här afskildra det goda J
ofs gjordt; men emedan jag vet, at J in-
gen ting med större misnöje afhören än E-
git beröm; ty går jag det med stillatigande
förbi,

förbi, och fattar allt i detta: J, Min HERRE, har gjordt oss mera godt, än vi någonfin kunnat vänta af närmste anhöriga. EDER ynnest har varit så öfverflödande på oss, at vi aldrig kunna tilfyllest värda och tacka EDER derföre, än mindre den aftjena; Men varen förfäkrad derom, Min HERRE, at i det vi kunna, skole vi finnas så villige som förpliktade, det är: vi skole aldrig underlåta, at för EDER välgång sånda trogna suckar och böner til den Milda Försynen.

DEN Eviga Allmagten bekrone EDER med all önskelig fällhet här i vanskligheten, och sedan i Evigheten! Under hvilken tilönskan jag med Högaktning framhårdar

HERR HANDELSMANS

ödmücke tjenare,

ADOLPH A. BACKMAN.

V I R O

Plurimum Reverendo atq; Praclarissimo DOMINO,

D: NO A N D R E Æ
B A C K M A N ,

PASTORI in Föglö Vigilantissimo, PARENTI
Indulgentissimo.

Quoties in memoriam revoco innumera TUA PA-
TERNA BENEFICIA, quæ ab ipsis incunabu-
lis mihi præbuiti, plane obstupesco, fuere enim
tot & tanta, ut ne recensendis quidem illis, nedum
digne prædicandis eloqvii mei tenuitas sit satis: nec ali-
quid ad Tante Bonitatis Amorisque remunerationem,
præter pia obsequia, a me proficisci queat. Offero i-
gitur TIBI juveniles has primitias in gratissimi ani-
mi pignus & redhostimentum impensarum TUARUM:
dignare eas solito favore, benignaque fronte adspice.

De cetero ex intimo pectore voveo: Benedicat
TIBI DEUS T. O. M. largiaturque TIBI vitam
vegetam atque incolumen, TEque in longos mortali-
tatis terminos salvum, sospitem atque, tam mihi quam
toti Familie superstitem conservet & protegat. Sum
& ero usque ad cineres

PARENTIS INDULGENTISSIMI

Filius obedientissimus,
ADOLPH BACKMAN.

FÖRETAL.

Å länge Landt-och Åkerbruket hos oss hölts före endast komma Bonden til, och man tyckte, at det ej anstod någon annan bekymra sig därom, så var föga ja nästan ingen Hushållning af rätt värde i SVERIGE; Ty denna grundade all sin kunskap på gammal vana och försäders bruk, hvarifrån han ej tordes vika. Således betogs honom alt tillfälle at göra försök på sådana saker, som naturen tyckts velat förborga för oss. Det voro orimligheter för honom, at något annat än rena slåttmarker var dugligt til ång eller åker. Men sedan en så galen blygsel försvunnit hos Herrskaperna, och MÄN, som ei varit så samvets granna om, at öfverskrida gamla vanor, lagt handen vid plo-gen, och med nya rön och försök öfvertygat Bonden om des villfarelse, så har ock Hushållningen börjat stiga til större högd. Man håppas at den ännu dageligen skal tiltaga genom de förras skarp-sinnighet och de sednares flit. Begge hafva ock

A

redan

redan vist prof af nit för Hushållningens upphiel-
pande, när vi se på de många til åker och ång
uppodlade kiärr, myror och måffar, hvarifrån de
förra lårt den sednare, at med konstiga diken af-
leda vattnet. Dessa, nämligen kiärr, myror och
måffar äro af åtskillig art och beskaffenhet, men
jag vil endast denna gången fåsta min tanka der-
på, huru sådana kiärr kunna göras nyttiga, ifrån
hvilka kringliggande bärg förbiuda vattnets afled-
ning med diken; och ehuru min svaga fiäder ej
uti et så svårt ämne kan afhandla och utföra alt,
som den ville och gierna önskade, gör jag mig
dock försåkrad om den Benågne Läsarens milda
omdöme.

§. 1.

AR kiärret eller måffan mycket våt och sank,
at inga trån vela trifvas derpå, kan man för-
skaffa sig någon fördel af vissa nyttiga växter,
som anten förut finnas derpå, eller dem man med
flit dit lagar; til exempel: af Hjortron och Tran-
bår kunna genom konst, viner och skidna syltsa-
ker göras: af vissa gråslag, som naturen tildelt
en dylik jordmån, kan tåmmelig godt boskaps fo-
der erhållas; sådana äro Myragh, skogs såf, som-
lige Hven-Tåtel-starr-och Fråkne arter med flere
örter, som hålft utvälja sådana måff- och dyacktiga stäl-
len. Doch tyckes detta ändå vara förliten årlig ränta
af sådana måffar och kiärr.

§. 2 Om

§. 2.

OM jordmån är något stadigare, at vissa trån redan börjat taga der sitt säte, kan man med eftertanka och oförtruten flit vidare komma naturen til hielp, genom det man ytterligare planterar dit et och annat af de trån och buskar, som förfarenheten viist hållt taga til goda en sådan jordmån, men anten äro der ännu altför få, eller ock ej aldeles än hunnit komma dit; eller kan man samla frön af samma träslag, och så dem här och där uti kiårret i håål, dem man gjort med en trågårdshacka, gråfta eller annat vårktyg: Naturen förjer väl för det öfriga och deras kringspidande. följande trån eller buskar trifvas enkannerligen gierna i desse kiår och moraser: Somlige arter af graan, tall och Biörk: åtskillige arter af vide; äfven Brakved, Olvon, Fredags Biörk (*Betula nana*), ahl, Porff. af dessa dåga en och annan til någorlunda timmer; andra til löfbrätt för boskapen; somlige til annan nytta; och alla til ved eller brånse. Således kan man ock någorlunda giöra sig nytta af dessa kiår; dock är ej eller detta sättet bland de bästa; ty genom en tät skogväxt på dylika sumpiga ställen blir luften deromkring understundom ohälsosam både för folk ock fåå, och bidraga icke sällan efter ortens låge sådana platser mycket til frostens och kiöldens skadeliga värkan om sommarem på nåst in til grånfande sådesåkrar; at förtiga, det inkomsten af dessa kiår på sådant sätt skiotte är nog liten, emedan trån i sådan jordmån växa mycket långsamt.

§. 3.

DEr åter kiärret ej är altför sankt eller ej för mycket vattn furt, kan det genom tåta och breda diken göras fruktbart anten til åker eller ång. At ännu mera och snarare afleda vatnet, kan på lägsta stället upkastas en eller flera dammar, dit vatnet ifrån de högge ställen kan sila sig, och der det snarast af Solen och vådret kan bringas til dunster, och uptärckas. De tarrare och högländtare stycken kunna användas til åker, anten då til bara värfåde, eller ock ibland til höft fåde, altfom man finner jorden kunna blifva torr; men de våtare och lågländtare platser til ång. För man på denna mullen anten sand, mergel eller Lera, och blandar tilsammans, blir fådes växten så mycket hårligare. Gråfves dammarna nog diupa, kunna rudor eller annan fisk, som trifves på dylika ställen, deri planteras. Jorden, som tages utur diken eller dammarna, föres anten på åker-eller ångstyckerna, at höja up dem, eller kiöres den på gamla åkrar, dereft den gör mera nytta, än den fetaste giödning efter boskap. Man har på detta sättet fått de måst fruktbara åkrar och ångar på sådana ställen, dem man förut hållit som för fyndastraff på sina ågor. Jämför Herr Baron Brauers tankar om åker och ång, andra uplagan p. 120.

§. 4.

AR kiärret för mycket sankt och vattu furt, at vatnet genom förrenämde diken ej tilräckeligen

keligen afledes, och landet, som sig bör, tort giöres, är bäst tänka på, huru vatnet kan upfordras och skaffas öfver bärgen, der dessa annors ej äro altför höga. Detta låter sig aldrabäst göras med våderquarnar, försedde med vattu pumpar. Sådana gies väl åtkilliga, men jag har allenast velat föreslå dem, som äro mindre käftsamme. En sådan är den, som Holländarena bruka, at vatna sina ångar med, (a) och af dylik beskaffenhet är äfven den, som nu brukas i Landscrona och andra orter i SVERIGE, at upfordra vatten med vid sluffarna och annat arbete (b). Den förra är väl mindre käftsam än den sednare, men gör ock på långt när ej den nytta, som den sednare i hast tillskyndar. Mitt öde tillåter ei, at lämna en få utförlig beskrifning på de omtalte quarnar, som den borde vara; emedan den blefve för vidlöftig; derför har jag allenast, för dem, som ej hafva tillfälle, at inhämta underrättelse af åberopade Vittra MÅNS arbeten, velat lämna följande, som jämnføres med ritningarna, af hvilka den förra utvisar skapnaden af den Hollenska och den sednare af vår Svenska. A. äro vingar, som göras långa efter behag. Hollendaren brukar dem ej högre, än til tre alnar, men det torde ej skada, om man vid detta tillfället brukade dem något längre, hålft de nu komma, at brukas vid kiärr, kringgifna af höga bärg

A 3

och

(a) Kammeck: Trägardsman 2. Cap. pag: 47.

(b) Herr Bar. HÄRLEMANS Dag bok öfver Sina inländska refor År 1750. b. 125.

och kan hånda på dem äfven någon skog. *B.* tvänne stadiga biälkar, emellan och genom hvilka axeljärnet löper, infälda i hufvudet *E.* *C.* är axeljärnet, vid hvilket vingarna äro fästa på vanligt sätt. Det är här det samma som löpare i de brukliga väderqvarnar. *D.* pumpstaken, som är fästad med en järnhake på axeljárnets vef, genom hvilkens kringvridande af vingarna, pumpstaken drages up och ned. *E.* är en af bräder hopslagen stiärt, hvilken gör, at qvarnen ständigt står i vind. *F.* det kringvridande hufvudet, infäldt på pumpstücken *G.* *H.* ett hål på pumpstücken, hvarigenom vatnet föres i rännan *I.* *K.* är den stålning, som rännans öfre ända lägges på. Med *L.* föreställes den upgräfna brun i kiärret. Hela den öfriga delen af den andra ritningen förstås af föregående beskrifning. *M.* utmärker här en stång, hvilken, lika som pumpstaken i den förra ritningen, af axeljárnets kringvridande drifs up och ned, och är fästad vid biälken *N.*, som af stången *MS* dragande eller tryckande vippar i hiulet *O.* och således kommer bägge pumpstångerna *PP.* at gå i *QQ.* som äro pumpstäckarna.

§. 5.

Vid pumparnas inrättande äro desse omständigheter, at i acktaga. först utser man det stället vid laggen, at anställa pumpningen, hvarest den lägsta och närmaste bärgryggen är, då det ej behöfves så lång ränna eller så höga pumpstäckar, som annars fordras, (doch måste rännan vara så lång,

lång, at den når öfver-bårg ryggen och ut til den sidan af bårget, som vätter från kiårret, på det, at vatnet ej må dra sig tilbakars.) Om ej före nämnde omständigheter hindra, märkes för det andra, at pumpen ställes på den sidan, hvaråt kiårret tyckes slutta, då vatnet så mycket snarare drar sig til pumpen, som och hielpes med de der-til giorda diken. När detta är i ackt tagit, och rummet, hvarest pumpen skal stå, är utfedt, gråfves en brun ju större dess bättre. Denna belägges i botten med stäckar, som sammanknytas med en slå i hvardera ändan, och lägges såfom en bådd under pumpstäckan, på det han ej må siunka ned i gytian. sedan giöres hufvud eller utfals diket, som drages ifrån öfra kiårren laggen til pumpen. Det öfriga i kiårret stående vatnet ledes med åtskilliga små diken til affals diket. Man bör, så mycket sig giöra låter, laga, at desse diken icke gå i bukter och krokas, utan i rätta lineer, hvarigenom vattnet så mycket mer befordras, at skyndsamt löpa bårt. Omkring kiårret i laggen gråfves äfven ett dike, at leda det från högderna nedflytande vattnet til brunn. Alla diken böra gråfvas en om icke två alnar diupa, på det tårven eller mås-fan må mista all öfverflödiga våttika; ty deraf faller den til hupa och blir til svart mylla. Skulle den olågenheten möta vid dikernas utfigt, at kiårret är öfvervuxit af skog, då bör rothugningen skie först. Huru med denna och kiårrets (efter vatnets uppumpning) öfriga ans bör förfaras, har jag

jag nödgas gå förbi och visa den, Benågne Läsa-
ren til Baron BRAUNERS åker och ångs skiörels
3. upl. 2. Cap. 2. §. Desse omtalte pumpar äro väl
den olågenhet underkastade, at de den tiden på
året, då vattnet isar sig starkt, stadna, och altså
ej vidare afföra vattnet; men så kan man efter be-
skaffeheten af landet, bruka det anten til åker el-
ler ång.

§. 6.

OM rundtomkring kiärret äro mycket höga bärg,
eller kiärret annars är litet, at det icke lö-
nar mödan afföra vattnet med förenämnde pum-
par, så kan man, i fall kiärret til en del består
af bråntårf, och man derhos har brist på skog,
uptaga och använda samma tårf til brånse. Den
upgräfves bäst, der man så hinner, om torraste
sommaren, skiåres til skapnad lik stora tegelstenar,
lägges på hållor eller annat tiänligt ställe, at tår-
kas, föres sedan hem under tak, at vidare blifva
tårr, hvarefter den kan brukas i stället för ved,
om ej i stufvor, (emedan dess lukt ej torde vara
så behagelig för ömma och ovana hufvuden)
dock i badstufvor, kölnor, rij-ugnar, tiårugnar
m. m. anten blandad med rijs och quistar eller
ock allena. Huru bråntårf skal igen kiännas, ses
Prof. Wallerii mineral. blad 10, 11. samt Herr
Hågglunds Disp. Om kiännemärken til mineraliers
upfinnande bl. 18. och huru en sådan brånntorfs mäs-
sa skal skiötas, finnes i Herr Bar. Brauners Tankar om
åker och ång, 2. upl. bl. 120. 121. §. 7. Om

OM man för hvarjehanda omständigheter anten ej har lust, eller ej kan använda kjärret sig til nytta på någotdera af de fått, som nu äro anförda, så gifves ännu en annan utväg, at göra sig margfalt båtnad af det samma. Den består deruti, at jorden i kjärret upgråfves, och sedan föres ut på åkrarna, der den med åkerjorden blandad gör samma nytta som den bästa gjödning från fågården. Tiden til denna kjärrjordens upgråfvande är nåst för höanden, då kjärren gemenligen äro tårrast. Man kan ock uptaga den vid början af vintern, när kjärret begynner någorlunda väl båra, dock at isen ej blifvit så tjock, at besväret vid des genombrytande blir för svårt. Den upgråfne jorden föres på tårt ställe, der den kastas i stora högar, at ligga och vidare rutna tilhopa. Man har väl haft flera exempel derpå, at sådan jord förd samma år (sedan kjärrvattnet väl hunnit rinna från den) på åkrar, gjordt der margfalt nytta, och at en åker dermed gjödd frambragt en hårlig skjörd; men så har man dock funnit, at den gör största nyttan, när den fått förut ligga 2. eller 3. år, at rutna och brinna tilhopa, innan den föres på åkern; då tåflar den ej allenast med den fetaste gjödning efter boskapen, utan ock ofta i nytta öfvergår den samma, genom det, at efter en ej väl brunnen boskaps gjödning merendels en myckenhet

B

ogrås

ogräs uprinna bland fåden, i synnerhet bland kornet och annat vårfåde, som det ofta måst förqvåfja; ifrån hvilket en åker gjödd med torfjord merendels är fri. Man bör ock ej förundra sig, at denna tårffjord få mycket bidrager til fruktbarheten, når man besinner, at största delen af en fådan i kjårr varande tårffjord ej är annat, ån en samling af mer eller mindre förruttnade växter, och altså den bästa och fetaste svartmylla. Om jordhögarna, den tid tårffven lårnnes at ruttna, öfvertäckas med granrijs, måssa, qvistar eller något annat, så är det så mycket bättre, emedan Sol, Luft, Rågn och Våder då ej få mycket få utdraga des kraft. Vid första slådföre om hösten torde vara bäst, at föra den ut på åkern, innan den hunnit frysa för hårdt, emedan man annars in på vintern får för mycket arbete, at bryta den sönder och lös. På åkern kan den läggas i stora högar, på det rågn, inö, Sol, luft och våder, ej måtte få för mycket utlaka des bästa fast och styrka. Man kan altid i kjårret upgråfva och i högar lägga hvart år så mycket, som man tror sig årligen behöfva til sin åker, eller annat behöf. Uti Trå- och Kryddgårdar tåflar denna förruttnade torfmull altid om förträdet med den bästa boskaps gödning; och hvad rotfrukter angår, som Morötter, Kålrötter, Rådisor m. m. är tårfmullen långt bättre ån gödning från fågårdar, emedan denna sednare merendels befordrar mask, och gör växterna något ohålsosamma, samt mindre våt-

sma-

smakelige, då deremot rötter planterade i den för-
ra ej allenast äro från mask fria, utan ock växa
mycket frodigare, vinna en behagelig smak och
äro långt hålsosammare.

§. 8.

Sedan torfven blifvit borttagen, kan kjärret,
i fall det är något djupt, och har tillräckeligit
af vattn, användas til fiskdam, genom det dit
förskaffes sådana fiskslag, som plåga och kunna
trivas i dylika vattn, anten det då skier genom
rommens eller lefvande fiskars dit slåppande. Men
vore det så grundt, at man befarade det om he-
ta sommaren blifva aldeles uttärkad, eller vid
mycket kalla vintrar botn-frusit, så löner det ej
gierna mödan plantera dit fisk. Det tjénar dock
altid om sommaren för boskapen til dricka, samt
är desutom, i fynnerhet vår-tiden, et läckestäl-
le för Änder. Som årligen genom vårfloden,
rågn och andra händelser en del af svartmylla,
växter och annat stök skiöljas hit ned från de
omkring liggande högländtare orter, så kan man
efter några år rånfa båtn af detta tråsk, då man
åter vinner en tilökning af god giödning för å-
kern eller Trågården. Sålunda behöfver ej den,
som har många sådana kjärr på sina ågor, anse
dem för en onyttig mark ock olyckelig ågendom,
eller

eller som för syndastraff; utan kan tvärtom med
skjäl räkna sig för innehafvare af så många för-
delaktiga skatter och mindre kostsamme
gullgrufvor.

G. A. Å.

